

Antikçağ Yunan Dünyasında Tarih Anlayışı

Antikçağ Yunan medeniyetinde tarih konusunun, diğer pek çok medeniyette olduğu gibi, efsaneler tarafından işlendiği söylenebilir. Herodotos'un başlattığı tarihçilik geleneğine kadar etkili olan efsaneye dayalı bu dönemde etkili olmuş başlıca isimler Homeros ve Hesiodos'tur. Home-ros'un kendi destanlarında kültüre, toplumun değer ve yaşama biçimlerine yer vermesi, hatta tanrıların, kahramanların, soylu ailelerin soykütüklerini aktarması, tarihçilik açısından önemli veriler olarak yorumlanmaya uygundur.

Hesiodos, tarih düşüncesini içeren iki ayrı yapıtında, tarihi iki ana bölüme ayırmıştır: Theogonia'da (2006), evrenin oluş sürecini, tanrıların özelliklerini ve görevlerini, insanın ortaya çıkışını ele almış, daha çok tanrıların tarihini anlatmaya yoğunlaşmıştır. İşler ve Günler'de ise insanın tarihi ağırlıklı yer tutmuş, hatta Hesiodos bu yapıtında kendinden önceki ve sonraki nesilleri kapsayacak şekilde insanın geçmişini ve geleceğini-daha doğrusu insanın geçmişi ve geleceği konusunda kendi öngörülerini- ele almıştır. Hesiodos, zamana bağlı olarak insanlığın kötüye gittiği, insanın özelliklerinin olumsuzla doğru değiştiği görüşlerini "Çağlar Öğretisi" de denilebilecek bir temellendirme çerçevesinde ortaya koymuştur.

Pindaros, Rodos'un efsaneye dayalı tarihini anlatmıştır ve bu anlatıda geçmiş, değişmeyen gerçeklik olarak anlaşılmıştır. Geçmişin Pindaros için önemi büyüktür; fakat Pindaros'un şiirlerinde genel olarak zaman, her üç boyutuyla da (geçmiş, bugün, gelecek) önemli yer tutmuştur. Hatta ilk olarak tarih olaylarını zaman boyutunda değerlendirenin de Pindaros olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında, Pindaros, zamandaki ve tarihteki değişikliklere ilişkin farkındalığını yapıtlarına yansıtan, Starr'ın vurgusuyla, "tarihsel bir dünyada yaşadığını açıklıkla dile getiren" bir ozan olmuştur. Pindaros, zamandaki ve tarihteki değişikliklere ilişkin farkındalığını yapıtlarına yansıtan, geleneklerin değişken olduğunun farkında ve geleneğin dünyanın yöneticisi olduğu görüşünü benimseyen bir ozan olmuştur.

Evrenin nasıl oluştuğu sorusuna aranan ve önerilen yanıtlar, başlı başına tarihli olduklarından, tarih düşüncesinin Antikçağ Yunan medeniyetinin evren anlayışının merkezine oturmasına yol açmışlardır. Felsefeye dayalı evren anlayışı da, efsaneler ve kozmogoniler gibi, oluşu açıklarken evrenin oluş tarihini de konu edinir. Toplumsal sorunların çözümünde de sorunu ortaya çıkaranları ve sorunların kaynaklarını araştırma yolunun izlenmesi, geçmişe ilgiyi arttırmış ve sorunları geçmişi göz önüne alarak çözme girişimleri, insan ve kültür hakkında çeşitli düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. M.Ö. 5. yüzyılda tarihçiler, kendi çağlarındaki sorunlara odaklanırken, felsefeciler, sorunlara yaklaşım için farklı bir yola yönelmiştir: Toulmin'e göre, Pythagoras ve Parmenides'in etkileriyle felsefenin metafizik yoluna girmesi, doğa bilimlerinin tarihsel görünüşten ziyade kuramsal fizik-matematik yönünde gelişmesine zemin hazırlamıştır. Herodotos, edindiği bilgiyi değiştirmeden aktarma ve gerekmedikçe kişisel görüşlerini aktardığı olaylara katmama gibi özellikleriyle, tarih yazıcılığında rastlanan ilk farklı modeli oluşturur. Ayrıca, birbirine karşıt düşünceleri görmezden gelmemesi, anlattığı konuyla ilgili yazılı belgeler elde ettiği zaman belgeye bağlı kalarak değerlendirme yapması, bilgisinin yetersiz kaldığı durumda bunu açıkça dile getirmesi, kişisel yorumlarını işin içine kattığında yalnızca beğenilerine ve hayranlıklarına değil de çirkin ve tuhaf bulduğu olaylara da yer vermesi, Herodotos'u özgün ve öncü bir tarihçi kılan diğer yönleridir, diyebiliriz.

Thukydides de Herodotos ile birlikte Yunan tarihçiliğinin önemli isimlerinden biridir. Thukydides, ekonomik etkenleri değişimlerin ve iç savaşların nedeni olarak gören belki de ilk tarihçidir. O, tarih olaylarını incelerken akılcı bir tutum takınmış, buna bağlı olarak tarih olayları karşısında kuşkucu olunması ve öne sürülen her aktarıma ve delile inanılmaması gerektiğini savunmuştur. Thukydides, olayların ardındaki neden ve ilkeleri araştırıp bulma isteğiyle bağlantılı olarak, olaylarda ortaya çıkan sonuçları, amaçları ve motifleri gözeten ve bu unsurlara odaklanan, pragmatik bir tutum sergilemiştir. Bu sayılan yönleriyle, Yunan tarihçiliğinde bilimsel yönelişin zirveye çıktığı bir düşünür olmuştur.

Platon, kendi çağında tanık olduğu toplumsal ve siyasi çalkantılar karşısında, şu iki tutum arasında bir seçim yapma zorunluluğuyla baş başa kalmıştır: 1. Polisi, daha doğrusu Atina'yı tüm kurum ve gelenekleriyle geçmişe gömme gayreti içinde olan yıkıcı güçlerle bir olup yepyeni bir devlet ve yepyeni bir din oluşumuna katkıda bulunmak, 2. Karşıt görüştekilerin yanlışlarını ortaya koyup çürüterek Polis'i ayakta tutmak için ne gerekiyorsa yapmak. Platon, bu tutumlardan ikincisini benimsemiştir ve hocası Sokrates'in Sofistlerle mücadelesini devam ettirerek Polis'i sonuna kadar savunmuştur. Bu seçimi, Platon'un ömrü boyunca din, siyaset, kültür gibi sorunlarla uğraşmasına yol açmış, bu sorunlara önerdiği çözümleri temellendirirken de felsefeyi ön planda tutmakla birlikte, malzemesini tarihten derlemiştir.

Platon'un felsefesinin olduğu kadar, tarih anlayışının da anahtar kavramlarının başında ruh gelir. Platon'a göre ruh hem ilk yaratılan varlıklardan biridir hem de tüm değişim ve dönüşümlerin başlıca nedenidir. Ruh, bütün eylemlerin, iyi ve kötü olarak nitelenen her şeyin ardındaki nedendir, yani insanların tüm eylemleri aslında ruhun etkinlikleridir. Platon'un ruha yüklediği temel özellikler ölümsüzlük, maddesizlik ve görünmezlik-tir. Aynı zamanda ruh, tutku, cesaret ve akıl olmak üzere üç ana bileşene sahip bir yapıdır. Ruh, iyileşmeden sorumlu olduğu ölçüde, toplumdaki bozulmadan da aynı ölçüde sorumludur. Platon'a göre insanın mutlu yaşaması, 1. Ruhun bölümleri arasında, 2. Devlette ve kurumlarında düzen ve uyumun olmasına bağlıdır. Toplumsal yaşam, hem insanın varlığını sürdürmesi için zorunlu olması hem de refahta artış ve kurumlarda gelişmişlikle birlikte insanı bozması nedeniyle çelişki doğurmaktadır. Platon, tüm bu aşamaların zorunlu olduğunun, tarihin başlangıcından kendi yaşadığı zamana kadar belirli ölçüde bir ilerlemenin sürdüğünün farkındadır ve insana-topluma ilişkin iyimserliğini temellendirmek üzere, felsefeyi kullanır.

Platon'a göre,

1. İnsan, ahlakta bozulmanın getirdiği olumsuzlukları, ilerleme sürecinde geliştirdiği kurumları ve bilgileri kullanarak saf dışı edebilir,
2. Devlet aşamasına ulaşma ve felsefenin doğuşuyla, kültürde ilerleme zirveye çıkmış olur,
3. Ruhta saklı olan Tanrı öğütleri-yani doğruluğun bilgisinin kaynağı, ruhun arkeolojisi yapılarak (Phaedrus, 249 cd) felsefe sayesinde ortaya çıkarılıp, doğru bilgi temeline uygun devlet kurulunca, çelişki ortadan kalkar.

Platon'un tarihi yorumlayış üslubu, tarihçilik ve tarih yazımı açılarından bakıldığında, Timaios, Kritias ve Yasalar gibi yapıtlarında, Devlet ve Devlet Adamı gibi daha genç olduğu zamana ait yapıtlarına kıyasla farklıdır. Platon, düşüncesinde gitgide daha baskın olarak belirecek biçimde, geçmişi, insanlığın kendini gerçekleştirdiği bir alan, anlamlı bir bütünlük olarak değerlendirmiştir.

Antikçağ Yunan düşüncesinin bütününde kendisini gösteren zihniyet, felsefeyi, kalıcı ve temel olan, deneyimlere ve algılara bağlı olarak değişmeyen şeyleri araştırmaya yönelik bir etkinlik olarak kabul etmiş ve rastlantısal, tekil olaylara ilişkin bilgi edinmeyi aynı ölçüde önemsememiştir; çünkü bu zihniyet içerisinde hem doğada, hem de insan ve toplumda genel bir düzen varsayımı egemendir. Paul Yorck von Wartenburg, bu zihniyetin Herakleitos'tan Aristoteles'e kadar tüm Yunan düşüncesinde var olan hakiki bilgi-yani episteme ile sanı bilgisi, historik bilgi-yani doxa ayrımında ifade bulunduğunu ileri sürmüştür.

Antikçağ Yunan düşüncesinde historein kavramının anlam içeriği, iki yönlü olmuştur. Bunlardan ilki, doğada gözlenen olaylara tanıklık etme anlamını içeren, deneyimsel bilgiye karşılık gelir. Herodotos, historein kavramını insanların ve toplumların başından geçenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamına gelecek biçimde kullanma konusunda bir ilktir. Thukydides'e göreyse, historein, yalnızca geçmişteki olayların aktarımı ve kaydından ibaret değildir, aynı zamanda geçmişte kalan insan-toplum olaylarını değerlendirme ve yorumlama etkinliği olarak da anlaşılmalıdır. Historein sözcüğünün anlam içeriği sandığımızdan ne kadar zengin ve tarihçilikle ilgili An-tikçağ Yunan düşünürlerinin başardıkları ilkler ne kadar çok olursa olsun, Antikçağ Yunan medeniyetinin düşünce yapısında, kosmos ile dile getirilen düzen fikri belirgin biçimde etkilidir ve bu düzenin kalıcı, değişmeyen şeylerinin bilgisinin, deneyim sınırlarını aşan, akıl temelli bir düşünme yoluyla edinildiği anlayışı da yaygındır. Platon'u felsefe yapmaya yönelten, toplumunun evren anlayışını sarsılmaz temellere yaslamak ve Sofistlerin göreciliğinin aksine genel-geçer ahlak ölçütlerini bulup temellendirmek gibi kaygılar olduğundan, Platon'un felsefeyi ele alış ve işleyiş biçiminin de kalıcı bir varlık düzenini ve bunun bilgisini ortaya çıkarmayı hedefleyen yapıda olması şaşırtıcı değildir. Platon'da idealar, yalnızca varlık sorunu bağlamında değil, bilgi sorunu bağlamında da anahtar kavramlardan biridir. İdealar, zaman ve mekandan bağımsız, sonsuz-ölümsüz, ne ise o olarak kalan, hiçbir zaman değişmeyen soyut varlıklardır ve ancak salt akılla, düşünce yoluyla bilinebilirler. Platon, idealarla ilgili düşüncelerini ne kadar gözden geçirmiş olursa olsun, idealara yüklediği bu temel nitelikler hep aynı kalmıştır.

Aristoteles, theoria-historianın birbirine karşıt olarak konumlanması konusunda, Platon'dan daha açık bir söyleme sahiptir, denilebilir. Aristoteles, bilgi alanlarını şöyle sınıflandırır: 1. Teorik bilgi, 2. Pratik bilgi, 3. Poietik bilgi. Aristoteles, sınıflaması çerçevesinde, Herodotos ve Thukydides'in kazandırdığı anlamları taşıyan historeini historiografya (tarih yazımı) olarak adlandırmış ve bu disiplini bir edebiyat türü olarak şiirin altında sınıflamıştır; çünkü Aristoteles'e göre şiir sanatı hayal gücü (phantasia) yoluyla bile olsa bir genelliği hedefler, oysa tarih yazıcılığı bireysel, rastlantısal olayları edebî bir dille aktarırken böyle bir genelliği hiçbir zaman yakalayamaz ve bu da, felsefenin peşinde olduğu genellik ile tarih yazımının yalnızca rastlantısalı yakalayabilmesi arasında giderilemez biçimde bir karşıtlık oluşturur.

Aristoteles'te en yetkin ve açık ifadesini bulan theoria-historia-yani felsefe-tarih karşıtlığı, Antikçağ Roma medeniyetinde de aynen korunmuş, olayları kaydetmek için yıllıklar tutma (annales) ve tarih yazıcılığı arasında yalnızca edebi ölçütler temelinde ayırım yapılmıştır. Hatta bu karşıtlık, tarih felsefesinin gidişine yön verecek ölçüde belirgindir ve tarih felsefesinin özel bir tarihi yazılacak olsa, sayfaların önemli çoğunluğunu bu karşıtlığı aşma denemeleri kaplar.

